

יופי חוליגני

ריטה קוגן: רישיון לשגיאות כתיב, הוצאת אלרום 2015, 119 עמ'

ספר הביכורים של ריטה קוגן מכיל שירים יפים ובשלים, בעלי רוח מתריסה אמיצה, לצד שירים פחות טובים ומבושלים, ליריים דווקא, שבהם הליריות לא חדה מספיק, ולעתים מעט מתחכמת. ספר זה הוא במידה רבה שירה רוסית הנכתבת בעברית, של משוררת החברה בקבוצת כותבים צעירים ילידי רוסיה בשם "דור 1.5". ככלל, השפעת השירה הרוסית הגדולה של "תור הזהב" - אחמאטובה, צוטאייבה, סרגיי יסנין ועוד - על השירה העברית של טרום ואחרי קום המדינה, היתה בעייתית. השירה העברית המתעוררת הושמה בסד חריזה נוקשה מדי, תוך אינוס העברית לתבנית הרוסית. מבחינה תמטית הליריקה של כאב ופצע עברה למשוררות אחרות (כגולדברג ואחר כך רביקוביץ'), אבל ההתרסה של משוררים כסנין ומאייקובסקי לא עברה היטב לעברית (פרט אולי לסוציאליזם של אלכסנדר פן, אף שהיה "מיובא" מדי, ובמידה מסוימת בחלקים משירתו של מאיר ויזלטיר). כך האומץ של משוררים שאין להם מה להפסיד, שהולכים על כל הקופה, לא היגר ארצה יחד עם הכאב הלירי, וחבל.

ואולי כיום, עם התבגרותם של ילדי העלייה הגדולה מרוסיה בשנות התשעים, תתעצם כאן מגמה זו (אחד משיירי ספרה של ריטה קוגן מוקדש לדניאל הארמס, משורר וסופר רוסי רדיקלי מאוחר מאלה שהוזכרו קודם). "אפקט שטוקהולם" הוא כינוי לסינדרום שבו שבו מתחיל להזדהות עם סוהרו, ובשיר בעל שם זה מתוודה הדוברת של קוגן על אדיפוליות מובהקת, תוך כדי אקט מיני. כאמור, מדובר בשירה מתריסה: "אני מסתכלת לו בעיניים/ תוך כדי התעלסות/ ושואלת בין אנחה לאנחה/ בשפת סימנים של בת שש: התהיה לי לאב". פרויד היה פורץ במחיאיות כפיים סוערות. המשך השיר מציג גם הוא אדיפוליות גלויה, חשופה, במודעות עצמית שחסרה בשירה הישראלית הצעירה, המתפנקת: "ובעצם, כל השירים שכתבתי למאהב/ היו שירים לאבי. מלבד האפלים ביותר - אותם כתבתי לאמי." שתי השורות האחרונות מעניינות אף יותר מהווידי האדיפלי האמין, שכן הן מפתיעות ומציגות חשכה סודית ביחסי האם והבת, והאפלה היא גלויה, המסתורית, פותחת את דמיון הקוראים המיומנים.

כך גם בשיר הבא, ההולך אל קצוות החיים, כמו נרקומן: "הייתי חייבת לברוק את כל הקלישאות בעצמי, / האם חצי שנת אקסטזי פוגעת לעד/ ביכולתו של המוח לשמוח... האם שבע שנות בורגנות ממתות את הנפש/ וכל רצון להודיין. / האם משחקי בדי"ם סופם אונס אכזרי. / האם

אהבה שמקורה בכמהות זהות, / תקפה פג בתום שנתיים וחצי...". ניסיונות של אדם על עצמו כדי להבין את החיים, בקיצוניותם, אם כי השיר היה יוצא נשכר משילוב יכולות ליריות בהתרסה הישירה.

השיר המתריס והטוב בספר, בעיני, הוא השיר על המשפחה הישראלית הקדושה, הוולדנית: "כולם/ מדברים תינוקות, / נושמים תינוקות, / ככל מקום/ גפיים רכות/ מהודקות/ בשמיכות/ כרוכות, / ממורקות. / ונשים/ ללא ולד בידיים, / ללא חלב בשדיים/ מגלגלות כדורי לחם/ בחומץ רחם." הצירוף "חומץ רחם" והשיר כולו מעניינים כי ההתרסה היא כפולה - גם כלפי הכפייה המשפחתית שבהבאת ילדים, וגם כלפי הדוברת חסרת הילדים, ובצירוף דימוי דוחה של "חומץ רחם". ואולי הביקורת העצמית היא החסרה כל כך בשירה העברית הצעירה, גם אצל

משוררי מחאה מוכשרים, כרועי חסן. וכך נראות פלות בעיני המשוררת ה"חוליגנית": "נשים כה צעירות/ ביום חתונת/ נראות מבוגרות/ עד פרוץ אימה בבטן. / בשלות עד ריקבון/ מתחת לשכבות/ של כחל וסרק מבריק/ ואודם מפוקפק... ונחשי שיער/ גרושים ורוחשים בתוך הינומה, / כמו צפעים בקבר." מעולה. מוות ונחשים במקום הפן המפואר המקשט את משתתפי הקרקס והמשתה השבטיים. מעבר לביקורת ולמחאה, יש כאן קיצוניות, הליכה על כל הקופה, ניהיליסטית משהו, חושפת צביעות בלא רחמים, בשפה ציורית עשירה, מיתולוגית כמעט.

ועוד שיר מעולה, הפעם מתריס פוליטי (וחבל שאין יותר שירים פוליטים מתריסים בספרה של קוגן, אלא רק בודדים בסופו): "בכל חבורה יהיה זה שיעמוד בצד, / ורק יסתכל/ איך הם עולים עליה, / בתורות, / מתרוקנים לתוכה, / ויורדים ממנה, / בזה אחר זה. / יהיה זה שיצלם ביד רועדת/ את הפת של בת שתיים עשרה/ נבעל בעוצמות משתנות. / יהיה זה שידפוק בתנועות בוק, / בדומה לאלה שראה בסרטים/ במחשב של אביו..."; תיאור פלסטי, קר רוח, של האימה, המיטיב לקשרה לאסון הפורנוגרפי של המרשתת החשופה בפני הילדים ומעצבת

את תפיסת עולמם. וחזק במיוחד ההרהור העדין לשיר של עמיחי ("משלושה או ארבעה בחדר/ תמיד אחד עומד ליד החלון, / מוכרח לראות את העוול בין הקוצים"), רק שבמקרה זה הצופה מקרוב־רחוק הוא מתעד ושותף לפשע, בטוויסט מרתק לשיר הקלאסי של עמיחי.

עד כאן התרסה. יש לקוגן גם יכולת לירית: "רוצה להיות מסגרת/ בתוך עולמות מסתגרת, / כמו פרא אנג'ליקו בעל זכות, / בתוך קיטון נזירות... צבעים של הבוור - / ורוד של שחר קורא/ צהריים - זהב וזהביים, / וְאֶקְנָמְרִין של ערביים/ במגע ובקו יפלאו/ לטריפטך...". Fra Angelico הוא אחד הציירים האהובים עלי, בשמיימות הקרה שלו, וזהו שיר יפה על רצון להיות תמיד שרוי ביופי ההרמוני - הרחק מעולם המציאות הכואב.

ובכל זאת הספר מלא וגדוש ב־119 עמודיו, כשחלק מהשירים החזקים פחות - הם השירים התל אביביים־רווקיים, הנפוצים למדי בשירתנו הצעירה, שירת המאהבים המתחלפים: "אני אוהבת/ איך שאתה מערסל את האנגלית השבורה שלי/ בין כפות ידיים גדולות/ וחובש את ברכיה/ בשגיאות משלך". למה הכוונה, 'מערסל את האנגלית?' הצירוף הוא מיופייף וסתמי בעיני. ועוד: "בגדים זולים כביסים יותר. / גברים קטנים גומרים מהר". אני דווקא ברנש גבוה, אז אני לא מודאג, אבל משחק המילים זול ואינו מוסיף. אולי שוב אשם האינטרנט, שכן יש לקוגן בלוג ב"דה מרקר קפה" שהיא מרבה להעלות בו שירים. וכששירים קופצים ישירות לנחלת הכלל, אובד התהליך של הברירה הטבעית המתרחשת כששירים ממתנינים לפרסומם.

והנה שיר מחורז, המדגים את ההשפעה הפחות מוצלחת של השירה הרוסית המחורזת על השירה העברית: "המצאתי המיותרת/ שתוך תוכה רק ריק שואב/ אתה שרוול בלא אדרת, / פרש רכוב בלא מגלב. / כי צוננות נשיקותיך. / גופך יציב וממורק. / תריסים חוסמים חלונותיך. / לבך דומם ומסורג."

מילים כמו אדרת או מגלב לקוחות מתרגומים עבריים למשוררים רוסים, ולא מהשפה הטבעית של ימינו, שבה משתמשת קוגן. וגם הצירוף נשיקות צוננות משומש מעט.

ולסיכום, ספר הביכורים של ריטה קוגן הוא ספר מבטיח. יש לקוות שבספריה הבאים לא תנוח על זרי הדפנה, אלא תשאף לזקק את שירתה מעודפים שטחיים, להתמקד בהתרסה אמיצה, משולבת בליריקה ובמינון מוקפד. וכך תיתרם הספרות הישראלית ממי שגדלה על ברכי הספרות רוסית הגדולה, תהליך שכבר מתרחש, גם אם בזעיר־אנפין, גם ביצירות של משוררים, סופרים ואמנים אחרים ילידי רוסיה. ♦

יובל גלעד